

ISSN 1307-6256

DOĞU ARAŞTIRMALARI

Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi
A Journal of Oriental Studies

2021/2

MAKALELER/ARTICLES

TÜRKİYE'DE ŞEHİRİYAR'LA İLGİLİ BELLİ BAŞLI ÇALIŞMALAR

Ali GÜZELYÜZ

GÜNÜMÜZ TÜRKİYE'SİNDE ARAPÇA VE KARŞITSAL ÇÖZÜMLEME

Zeynep ERTÜRK - İbrahim ŞABAN

ہندوستان میں پریس کی تاریخ اور منشی نیول کشور کا کردار

Zekai KARDAŞ

24

<http://www.doguarastirmalari.com>

DOĞU
ARAŞTIRMALARI

Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kùltùr Araştırmaları Dergisi

A Journal of Oriental Studies

DergiPark
AKADEMİK

<http://www.doguarastirmalari.com>

Sayı/Issue: 24, 2021/2

İstanbul-2021

DOĞU ARAŞTIRMALARI

A Journal of Oriental Studies

ISSN 1307-6256

Sayı/Issue: 24, 2021/2

Doğu Araştırmaları yılda iki kez (Haziran-Aralık) yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
Doğu Araştırmaları is an international peer-reviewed journal that published biannually (June-December)

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü (Owner and Managing Editor)

Prof. Dr. Ali Güzelyüz

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. Ali Güzelyüz
Prof. Dr. Mehmet Atalay
Prof. Dr. Abdullah Kızılcık
Prof. Dr. Halil Toker
Prof. Dr. Mehmet Yavuz
Dr. Öğr. Üyesi Nihat Değirmenci
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Gökmen

Bilimsel Danışma Kurulu (Advisory Board)

Prof. Dr. M. Fatih Andı (FSM Vakıf Ü.)
Prof. Dr. Bedrettin Aytaç (Ankara Ü.)
Prof. Dr. Mustafa Çiçekler (İ.Medeniyet Ü.)
Prof. Dr. Rahmi Er (Ankara Ü.)
Prof. Dr. Kavos Hasanlı (Shiraz Ü.)
Prof. Dr. A. Karaismailoğlu (Kırkkale Ü.)
Prof. Dr. R. Moshtagh Mehr (A.T.Moallem U.)
Prof. Dr. Mehdi Nouriyani (Esfahan Ü.)
Prof. Dr. Halil Toker (İstanbul Ü.)
Prof. Dr. Faruk Toprak (Ankara Ü.)
Prof. Dr. Hüseyin Yazıcı (FSM Vakıf Ü.)
Prof. Dr. Asuman Belen Özcan (Ankara Ü.)
Prof. Dr. Yusuf Öz (Yıldırım B. Ü.)
Prof. Dr. Ali Temizel (Selçuk Ü.)
Prof. Dr. Mehmet Atalay (İstanbul Ü.)
Prof. Dr. Selami Bakırcı (Atatürk Ü.)
Prof. Dr. Veyis Değirmençay (Atatürk Ü.)
Prof. Dr. Ali Güzelyüz (İstanbul Ü.)
Prof. Dr. Mehmet Kanar (Yeditepe Ü.)
Prof. Dr. Hicabi Kırılancı (Ankara Ü.)
Prof. Dr. Charles Melville (U. Cambridge)
Prof. Dr. Celal Soydan (İstanbul Ü.)
Prof. Dr. Mehmet Yavuz (İstanbul Ü.)
Prof. Dr. Nimet Yıldırım (Atatürk Ü.)
Prof. Dr. Abdullah Kızılcık (İstanbul Ü.)
Prof. Dr. Eyüp Sarıtaş (İstanbul Ü.)
Doç. Dr. Hassanzadeh Niri (A.Tabatabai Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Gökmen (Kırkkale Ü.)

Editör (Editor)

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Gökmen

Yazışma Adresi (Correspondence)

Prof. Dr. Ali Güzelyüz

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü

34459 Beyazıt-İstanbul

E-posta Adresi (E-mail)

guzelyuz@istanbul.edu.tr

İnternet Adresi (Web)

<http://www.doguarastirmalari.com>

INDEX ISLAMICUS, SOBİAD (Sosyal Bilimler Atf Dizini) ve *ASOS* indeksleri tarafından taranmaktadır.

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Makaleler/Articles

Türkiye 'de Şehriyar'la İlgili Belli Başlı Çalışmalar

Scholarly Works and Publications Related to Shahriyar in Turkey

Ali GÜZELYÜZ 1-9

Günümüz Türkiye 'sinde Arapça ve Karşıtsal Çözümleme

Contrastive Analysis and Arabic in Contemporary Turkey

Zeynep ERTÜRK-İbrahim ŞABAN 10-30

النحو ومسائله في شرح التبريزي القصائد العشر

ہندوستان میں پریس کی تاریخ اور منشی نیول کشور کا کردار

Zekai KARDAŞ 31-33

DOĞU ARAŞTIRMALARI DERGİSİ YAYIN İLKELERİ VE YAZIM KURALLARI

Doğu Araştırmaları Dergisi; “Doğu Dilleri ve Edebiyatları” çerçevesinde çağın gereğini yerine getiren bir bilimsel etkinliğe zemin hazırlamak amacıyla yönelik olarak; öncelikle dil ve edebiyat, aynı zamanda tarih, sanat ve kültür alanlarında özgün makalelere ve nitelikli çevirilere yer veren hakemli bir dergidir.

Derginin yayın dili Türkçe, Arapça, Farsça, Urduca ve İngilizcedir. Yabancı dildeki yazıların yayımlanması, Yayın Kurulu’nun onayına bağlıdır. Dergiye gönderilecek yazıların, Türk Dil Kurumu’nun yazım kurallarına uygun olması gerekmektedir.

Türkçede yaygın kullanılan yabancı kelimelerin dışındaki kelimelerin Türkçe karşılığının kullanılmasına özen gösterilmelidir.

Farklı yazı tipi kullananların, kullandıkları yazı tiplerini de göndermeleri gerekmektedir. Makalelerin özetleri 250 kelimeyi aşmamalıdır. Yazılarda resim, çizim veya herhangi bir görsel anlatım varsa; bunların en az 300 dpi çözünürlükte taranması ve kullanıldığı metindeki adları ile kaydedilerek gönderilmesi gerekmektedir. Yayımlanan yazıların sorumlulukları yazı sahiplerine aittir. Yazılar, A4 sayfa boyutuna göre 25 sayfayı geçmemelidir. Ancak geniş kapsamlı yazılar, Yayın Kurulu’nun onayıyla seri halinde ya da derginin eki şeklinde de yayımlanabilir.

Yazım kuralları ve sayfa düzeni

- Yazılar MS Word ya da uyumlu programlarda yazılmalıdır. Yazı karakteri Times New Roman, 12 punto ve tek satır aralığında olmalıdır.
- Sayfa, A4 dikey boyutta; üst, alt ve sağ kenar boşluğu 2,5 cm; sol kenar boşluğu 3 cm olarak düzenlenmelidir.
- Paragraf aralığı önce 6 nk, sonra 0 nk olmalıdır.
- Yazının başlığı koyu harfle yazılmalı, konunun içeriği ile uyumlu olmalıdır.
- Makalelerin Türkçe ve İngilizce özetleri 250 kelimeyi aşmamalıdır. 3 ila 5 kelimedden oluşan anahtar kelime/keywords yer almalıdır. Makalenin Türkçe ve İngilizce başlıklarına yer verilmelidir. Yayın dili Arapça Farsça veya Urduca olan makalelerde Türkçe veya İngilizce özet istenmektedir.
- Başlıklar koyu harfle yazılmalıdır. Uzun yazılarda ara başlıkların kullanılması okuyucu açısından yararlı olacaktır.
- İmla ve noktalamada makalenin veya konunun zorunlu kıldığı durumlar dışında Türk Dil Kurumu’nun İmla Kılavuzu dikkate alınmalıdır.
- Metin içinde vurgulanmak istenen yerlerin “tırnak içinde” gösterilmesi yeterlidir.
- Birden çok yazarlı makalelerde makale ilk sıradaki yazarın ismiyle sisteme yüklenmelidir. Birden sonraki yazarların isimleri sistem üzerinde diğer yazarlar kısmında belirtilmelidir.

Kaynak gösterme

- Doğu Araştırmaları Dergisi sayfa altı dipnot veya APA 6.0 kaynak gösterimini kabul etmektedir.
- Bir eserin derleyeni, tercüme edeni, hazırlayanı, tashih edeni, editörü varsa kaynakçada mutlaka gösterilmelidir.
- Elektronik ortamdaki kaynaklarda yazarı, çalışmanın başlığı ve yayın tarihi belli olanlar kullanılmalıdır.
- Metin içinde atıf yapılmayan kaynaklar kaynakçada gösterilmemelidir.
- Kaynakça makalenin sonunda yazarların soyadlarına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir.

Yayımlanan yazıların sorumlulukları yazı sahiplerine aittir.

TÜRKİYE'DE ŞEHRIYAR'LA İLGİLİ BELLİ BAŞLI ÇALIŞMALAR

Ali GÜZELYÜZ*

Öz

Farsça ve Türkçe şiirleriyle İran'ın en önemli şairleri arasında yer alan Şehriyar, 1954 yılında Heyder Baba'ya Selam şiirinin ilk bölümünü söyledikten sonra dünyaca tanınmaya başlanmış ve özellikle Türk dünyasında önemli bir yere sahip olmuştur.

Şehriyar ve Heyder Baba'ya Selam adlı şiirinden Türkiye'de ilk defa 1955 yılında Mehmed Emin Resulzade, Türk Yurdu dergisinde yazdığı bir makaleyle söz etmiştir. İlk bilimsel yayın ise 1964 yılında İstanbul Üniversitesi Fars Dili ve Edebiyatı bölümünün kurucularından Prof. Dr. Ahmet Ateş tarafından gerçekleştirilmiştir.

Bildirimizde Şehriyar ve şiirleri konusunda Türkiye'de yapılan belli başlı bilimsel araştırma ve yayınlardan söz edilecektir.

Anahtar sözcükler: Şehriyar, Heyder Baba'ya Selam, İran edebiyatı, Türk edebiyatı.

SCHOLARLY WORKS AND PUBLICATIONS RELATED TO SHAHRIYAR IN
TURKEY

Abstract

With his Persian and Turkish poems, Shahriyar, who is one of Iran's most important poets, became famous around the world in 1954 after he recited his first poem "A Salute To Heider Baba" and had an important place particularly in the Turkish literature world.

In 1955, for the first time in Turkey Mehmet Emin Resulzade mentioned in an article about Shahriyar and the poem "A Salute To Heider Baba". The article was published in a magazine named "Türk Yurdu". First scholarly published article about him was written by Prof. Dr. Ahmet Ates, The founder of Persian Department of Istanbul University.

Our paper aims to mention about some certain scholarly works and studies that have been done about Shahriyar and his poems in Turkey.

Keywords: Shahriyar, "A Salute to Heider Baba", Iranian Literature, Turkish Literature.

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, e-posta: guzelyuz@istanbul.edu.tr, Orcid: 0000-0003-0484-596.

Hem Farsça hem de Türkçe şiirler söyleyen Muhammed Hüseyin Şehriyar (1904-1988), 20. yüzyılın ikinci yarısının en büyük şairlerinden biri olup sadece İran'da değil, bütün dünyada özellikle de Türk dünyasında tanınmıştır.

Meşrutiyet yıllarında, Heyderbaba dağının eteğindeki yemyeşil Hoşgenab bölgesinde ikamet ediyorlardı. Şehriyar, bu bölgede geçen çocukluk yıllarını hiçbir zaman unutmamış ve bu dönemin anıları, yaşının ilerleyen yıllarında Azeri Türkçesi ile söylediği Haydar Baba'ya Selam adlı şiirinin ilham kaynağı olmuştur.

Türk şiirinin bir bayrağı mahiyetinde olan Haydar Baba'ya Selam adlı muhteşem şiirinin ilk bölümü 1954, ikinci bölümü ise 1964 yılında yayımlanmıştır.

Bu şiir, 70'in üzerinde dile çevrilmiş ve ona yüzlerce nazire yazılmıştır.

Şehriyar'ın bütün Türkçe şiirlerini Yahya Şeyda, «Şehriyar ve Azerbaycan Dilinde Eserleri» adıyla 1982 yılında Tebriz'de yayımlamıştır.

Şehriyar'ın Farsça şiirleri ise dört ciltlik Divan ve iki ciltlik Külliyyat halinde İran'da basılmıştır.

Haydar Baba'ya Selâm şiiri Türkiye'de ilk defa 1955 yılında, yani İran'da yayınlandığı tarihten bir yıl kadar kısa bir süre sonra Türk Yurdu dergisinde yayımlanmış, Türk halkı tarafından ilgiyle karşılanmış ve büyük yankılar uyandırmıştır.

Bilimsel araştırmalar ise, bu şiirin Türkiye'de yayımlanmasından hemen sonra başlamıştır. İlk bilimsel yazı, Mehmed Emin Resulzâde tarafından "Edebî Bir Hadise" başlığı altında, Ankara'da basılan Azerbaycan dergisinin 1955 yılındaki 4, 5, 6 ve 7. sayılarında yayımlanmıştır.

Bu yazıdan kısa bir alıntı:

"...Haydar Babaya selam" eserinde şair bir dağ çevresinde geçen çocukluk hatıralarını canlandırır. Dağ yanından saf ve aydın bir su duruluğuyla akan ve Azerbaycan lehçesindeki tabirlerin "bütün letafetini" ustaca latif bir usulle anlatan Şehriyar, yıllardan beri gönlünde beslediği hasreti, sevgilisine kavuşmuş bir âşık hararetiyle ifade eder. Meşhur saz şairlerinin kullandıkları cana sinen bir ahenkle yazılan "Haydar Baba" 76 bentten ibarettir. Bu bentler tabiatın köy hayatının, çocuklukta oynanan oyunların, halk eğlencelerinin bayram ve matem günlerinin, örf ve adetlerin, yaz-kış hayatındaki bütün hadiselerin birer canlı tablosunu verirler. Bu tabloları tasvirde kullanılan insanın halk

ağzında söylenen sade, fakat canlı kelimelerle teşekkül etmesi, ona ayrı bir güzellik ve ifade kudreti bahşediyor.

Şair, halkın konuştuğu dili öyle akıcı bir şiir dili haline getiriyor ki, bunu okuma-yazması olmayan bir köylü anladığı gibi, edebi zevki incelmış herhangi bir aydın da büyük bir zevk ile okur ve gerçek bir sanat eserinden duyacağı heyecanı duyar...

...Tebriz postasının getirdiği bir harika eserin, Azerbaycan edebiyatında bir hadise teşkil ettiği bizce şüphesizdir. Zengin Azerbaycan edebiyatı geleneklerinde hadise ve merhale teşkil eden eserler az değildir.

Fakat bunlardan bilhassa son yıllardaki edebi hayatta görünenler arasında hiçbiri “Haydar Baba” kadar canlı, kanlı ve bir bakıma, hatta diyebiliriz ki, milli değildir.

“Haydar Baba” da halk yaratıcılığının gerçek kaynaklarından feyz alan, folklorumuzun bütün güzellik ve zenginliklerini kendinde aksettiren samimi, tabii bir şiir çeşidi vardır. Çağdaş edebiyat anlamına mutabık olan bu parlak eser, milli yaratıcılık kudretini temsil eden bir azamet ve ihtişamdadır! Farsçanın fesahat ve etkisine girmiş olup seneler senesi ana dilini unutmuş iken, Azerbaycanlı sanatkarın, derken, bu kadar milli bir şiir yazması yaşadığımız günlerin en büyük hadisesidir!”¹

Kitap olarak ilk bilimsel yayın ise İstanbul Üniversitesi eski öğretim üyelerinden ve Şarkiyat Enstitüsü'nün kurucularından Prof. Dr. Ahmet Ateş tarafından gerçekleştirilmiştir. *Şehriyar ve Haydar Baba'ya Selam* adlı eserini 1964 yılında Ankara'da yayımlayan Ahmet Ateş, bu kitabında hem şairin hayatı ve eserleri, hem de “Haydar Baba'ya Selam” şiirinin içeriği, değeri ve sanatsal özellikleri hakkındaki düşüncelerini bilimsel bir inceleme şeklinde yansıtmıştır. Ahmet Ateş, kitabın önsözünde Şehriyar ve şiiri hakkında ayrıntılı bilgiler sunmaktadır.

Yine 1964 yılında İstanbul Üniversitesi eski öğretim üyelerinden ve Türkiyat Enstitüsü müdürlerinden Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu, Ankara'da yayımlanan *Türk Kültürü Araştırmaları* dergisinde yayımladığı “Şair Şehriyar” adlı makalesinde «*Şehriyar “Heyder Baba'ya Selam” eseri ile “Azerbaycan Türkününün milli hayatını tüm yönleriyle göstermeye muvaffak olabilmıştır*»² demektedir.

¹ *Azerbaycan*, Ankara, Yıl:4, Sayı 4-5 (40-41), Temmuz-Ağustos 1955; *Azerbaycan*, Ankara, Yıl: 4, Sayı: 6-7 (42-43), Eylül-Ekim 1955.

² Ahmet Caferoğlu, “Şair Şehriyar”, *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 1964, No: 1, s. 134.

Mehmet Emin Resulzade'nin yazısı, Ahmet Ateş'in kitabı ve Ahmet Caferoğlu'nun makalesinden sonra Şehriyar, Türkiye'de daha çok tanınmaya başlanmış, şiirleri yayımlanmış ve hakkında çeşitli araştırmalar yapılmıştır.

İstanbul Üniversitesi eski öğretim üyelerinden Prof. Dr. Muharrem Ergin, 1971 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayımları arasında çıkan *Azeri Türkçesi* adlı kitabında metin neşri ile birlikte mukayeseli bir dil çalışması yaparak Şehriyar'ın ve şiirinin Türkiye'de geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmasını ve üniversitelerde ders kitabı olarak okutulmasını sağlamıştır.

Dr. Yusuf Gedikli, Şehriyar'ın bütün Türkçe şiirlerini, «Şehriyar ve Bütün Türkçe Şiirleri» adıyla yayımlamıştır. 1990 yılında Ötügen Yayınları tarafından basılan bu kitapta Yusuf Gedikli Şehriyar'ın hayatı ve şiiri hakkında bilgi vererek Türkçe şiirlerini bölümler halinde yayımlamış ve her bölümün sonunda konu ile ilgili kaynaklara geniş bir şekilde yer vermiştir.

Şehriyar'ın Haydar Baba'ya Selam şiirinden etkilenerek şiir yazan çok sayıda şairimiz de vardır.

Bu şairlerden ve şiirlerinden birkaç örnek:

Türk Halk Müziği sanatçısı ve şair olan Esat Kabaklı'nın "Göllübağ'a Selam"³ adını verdiği 50 beşlikten oluşan (yayımlandıktan sonra beşlik sayısını artırmıştır) şiirinin ilk iki beşliği:

GÖLLÜBAĞ'A SELAM

Yad ellerde melül mahsun gezerken

Gökyüzünde bulutları süzerken

Gara guşlar hayalimi bezerken

Gönlüm düştü memleketin ağına

Hasret kaldım bizim gölün bağına

Göllü bağın göllerinde çimerdik

Harman vakti gelir geme binerdük

Tasalı Bekir'den gorkar sinerdük

³ Göllübağ, Kabaklı'nın doğum yeri olan Elazığ'da bir mahalle ve gölün ismidir.

Rahmetlinin güneş doğsun yüzüne

Ne heybetli görünürdü yüzüme⁴

Yine müzik sanatçısı ve şair olan Fırat Kızıltuğ'un da 25 beşlikten oluşan "Bayburt Şikesteleri" adını verdiği şiirinden ilk iki beşlik:

Şehid Osman, üz sürmege daşına,

Geldim diyim, neler geldi başıma,

Nesahet ver beni alıp garşına;

Çınar, yihılsa da kökü devrülmez,

Helallığa gelen, geri çevrülmez.

Duduzar'dan sabah güneş galhanda,

Guşluh vahdi daşlarını yahanda,

Gellenguşlar yuvasından çihanda;

Daha çay işmeden, cama çihardım,

Üstündeki ziyarete bahardım.⁵

Türk siyaset adamlarından Yasin Hatipoğlu'nun da 30 beşlikten oluşan "Haydar Babaya Rapor" adlı şiiri vardır.

Bu şiirin il üç beşliği:

HAYDARBABA 'YA RAPOR..

Hayda baba, ölenlerin oğuldu.

Şehriyar'sız otağımız dağıldı.

Yaşım bitti, bulukların soğuldu.

Sen kalsan da, bize bir gün "gel" derler,

Oğul-uşak birer-birer giderler.

Haydar baba, baharlara güz gelir.

Gençliğimden tatlı-tatlı söz gelir.

⁴ <https://godulkoyu.wordpress.com/2013/02/05/gollu-baga-selam/> (Erişim tarihi: 10.04.2017)

⁵ <http://www.bayburtpostasi.com.tr/m/?id=2438&t=makale> (Erişim tarihi: 10.04.2017)

Ecel günü aman vermez, tez gelir.

Göğsümüzde al mendille gezeydik,

Bahçelerde güzelleri süzeydik.

Gari nene mitil atıp yatanda.

Kız oğlana gülüp işve satanda.

Oğlan kıza gül koparıp atanda,

O güllerde biz de gonca olaydık,

Gam değildi, bir gün sonra solaydık.⁶

Türkiye’de kitap ve makalelerin yanı sıra çeşitli akademik ve kültürel kurum ve kuruluşlar tarafından ulusal ve uluslararası kongre, sempozyum, panel ve toplantılar da düzenlenmektedir. Bunlardan birisi de “Uluslararası Her Yıl Bir Büyük Türk Bilgi Şölenleri”nin üçüncüsü 7-8 Kasım 2016 tarihlerinde Bursa’da Uludağ Üniversitesi’nde Muhammed Hüseyin Şehriyar adına düzenlenmiş ve otuz civarında bildiri sunulmuştur.

Türkiye’de dergi ve gazetelerde de Şehriyar ile ilgili yazılar yayımlanmış, hatta bazı edebiyat dergileri Şehriyar adına özel sayılar çıkarmıştır.

Türkiye’de Şehriyar ile ilgili belli başlı çalışma ve yayınlardan bazıları:

AÇIKGÖZ, Namık, ‘Haydar Baba’ya Selam Nazireleri ve Yayılanmamış Bir Nazire’, Türk Kültürü Dergisi, Ocak 1989, sayı 30.

AKKUŞ, İbrahim, Haydar Baba-Muhammed Hüseyin Şehriyâr, İstanbul, 2011, Hoşgörü.

AKPINAR, Yavuz, “Şehriyâr’ın Türkiye’de Neşredilmemiş Bazı Türkçe Şiirleri”, EFAD, sy. 11 (1979), s. 507-530.

ALMAZ, Hasan, “Şehriyâr’ın Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinin Özellikleri”, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Prof. Dr. İbrahim Düzen, Şanlıurfa, 1997.

⁶ <http://www.irankulturevi.com/turkce/name/13-14/13-18.htm> (Erişim tarihi: 10.04.2017)

ALMAZ, Hasan, “Şehriyâr’ın Türkçe Divanı ve Haydar Baba’ya Selam Şiiri Üzerine Bir Değerlendirme”, Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl: VI, Sayı: 21, s. 135-145, Ankara, 2006.

ATEŞ, Ahmet, Şehriyâr ve Haydar Baba’ya Selam, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Seri:4, Sayı:2, Ankara, 1964.

BOZKURT, Fatma, “Şehriyâr ve ‘Sehendim’ Şiiri”, Bilig, Sayı 4, 1997, s. 185-196.

CAFEROĞLU, Ahmet, “Şair Şehriyar”, Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi, 1964, № 1, Ankara, 1964, s.133-141.

ÇINAR, İkrım, “Şehriyar’ın ‘Maarifimiz’ Şiiri Üzerine”, Eğitim Dergisi, Sayı 29, 2011.

DADUKLU, İbrahim, “Şehriyar ve ‘Heyder Baba’ya Selam”, Kardeşlik Dergisi, 1964, Sayı 1.

DOĞAN, Muhammet Nur, “Ağrı Dağına Selam” Manzumesi, Zamanın Gözleri Vardır, Alternatif Düşünce Yayınevi, 2005.

ERCİLASUN, Ahmet Bican, “Muhammed Hüseyin Şehriyâr”, Türk Kültürü, Sayı 308, Ankara 1988.

ERGİN, Muharrem (1971) Azeri Türkçesi, İstanbul. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları.

ERGİN, Muharrem, Azeri Türkçesi, İstanbul, 1971.

FUAD, Esmira, Muhammed Hüseyin Şehriyar, (Çev. Metin Özer), Peon Kitap, İstanbul, 2014.

GEDİKLİ, Yusuf, Şehriyar ve Bütün Türkçe Şiirleri, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1990.

GEDİKLİ, Yusuf, “Şehriyar, Muhammed Hüseyin”, Yeni Türk İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1995, örnek fasikül, s. 129-130.

KARAIŞMAİLOĞLU, Adnan, “Şehriyar’a Göre Şiir”, Hikmet ve Toplum, 15 Yıl Sonra Şehriyâr’a Selam Anma Günü Bildirisi, 30 Eylül 2003.

KARAYEV, Y.-AKPINAR, Y. “Şehriyar, Mehemed Hüseyin”, DİA, S.471.

KILIÇ, S. -ŞİMŞEK, İ., Haydar Baba'ya Selam, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

KODAL GÖZÜTOK, Türkan, "Ahmet Muhip Dıranas'ın "Ağrı Şiiri ile Şehriyar'ın "Haydar Baba'ya Selam" Adlı Destan-Şiirinin Karşılaştırılması", Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Mart 2008, 5 (1), 81-91.

KUZUCULAR, Şahamettin, "Şehriyar'ın Hayatı ve Edebî Kişiliği", Hece Taşları, S. 13, 15 Mart 2016, s. 5-7.

ÖRS, Derya, "Şehriyar'ın Şiirlerinde Duygusal Temalar", <http://www.farsdili.org/node/96>.

ÖZKAN, Fatma, "Şehriyar ve Sehend'im Şiiri", Türk Kültürü, Yıl : XXXV, Sayı 412, Ankara, Ağustos 1997, s. 23-38,(471-486).

ÖZKAN, İsa, "Şehriyar'ın Şiirlerindeki Kültür Değerleri", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Prof. Dr. Tuncer Gülensoy Armağanı, Yıl: 2006/1, Sayı: 20, Kayseri 2006, s. 143-152.

RESULZADE, M. EMİN, "Edebi Bir Hadise", Azerbaycan Dergisi, Sayı: 4-5, 6-7, Ankara, 1955.

SARIÇİÇEK, Mümtaz, "Şehriyar'a Selam Haydar Baba'ya Selam'ın Ontolojik Tahlili", Turkish Studies, 2008, 3 (7), 580-591.

SERTKAYA, Ayşe Gül, "Şehriyar'a Irak'ta Yazılan Nazireler", ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 2010.

SERTKAYA, Osman Fikri, "Haydar Baba'ya Selam" Şiirinin Türkiye'deki Akisleri", Türk Kültürü, VII/83 (Eylül 1969), s. (24)836-(29)841; "Haydar Baba'ya Selam' Şiirinin Türkiye'deki Akisleri (II) (1989 Türk Kültürü, XXVII/310, Şubat 1989, s. 92 (28)-98 (34); "Haydar Baba'ya Selam Şiirinin Türkiye'deki Akisleri (III) (1990) Azerbaycan Türkleri, Yıl 1, S 1, İstanbul, 1 Nisan 1990, s. 5-7.

ŞEHİRİYAR, Muhammed Hüseyin, "İran Şiirinde Üslup ve Ekoller", Çev. Fahrettin Coşkun, Nüsha, Yıl: V, Sayı: 16, Kış 2005, s. 131-143.

YARDIM, Mehmet Nuri (2008, 4 Nisan) Gedikli: "Şehriyar Türkiye Sevdalıdır". Erişim tarihi: 23 Eylül 2016, http://mehmetnuriparmaksiz.com/sdetay.asp?id=470&d_id=379.

YILDIRIM, Dursun, M. Şehriyar, Haydar Baba'ya Selam, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2002.

GÜNÜMÜZ TÜRKİYE'SİNDE ARAPÇA VE KARŞITSAL ÇÖZÜMLEME*

Zeynep ERTÜRK**

İbrahim ŞABAN***

Öz

Dil öğretimi kadim medeniyetlerden itibaren insanoğlunun ilgi duyduğu bir alan olmuştur. Eski Hint dönemi ile başlayan bu alandaki çalışmalar 20. yy'da modern dilbilimin temelleri atılana kadar farklı merhalelerden geçmiştir. Bu aşamalar neticesinde 19. yy'a gelindiğinde dilbilimcilerin ilgi alanı dillerin hangi kök ve aileden geldiği üzerine yoğunlaşmıştır. Bu alanda yapılan incelemeler 'karşılaştırmalı gramer' yazım şeklinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Dillerin kökeni ve mensup oldukları dil ailesi sahasında başlayan karşılaştırmalı çalışmalar uygulamalı dilbilimin başlamasıyla farklı bir boyuta taşınmış ve 'karşılaştırmalı dilbilim' sahasının bilim dalı olarak ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bu sayede dillerin kendi içinde müstakil olarak betimlenmesine müteakip sistemli bir şekilde yapısal olarak karşılaştırılmasına da kapı aralanmıştır. Ana dili ve hedef dilin benzerlikleri-farklılıkları üzerinde çalışılan bu sahada karşısal çözümlere ağırlık verilmiştir. Dolayısıyla karşısal çözümler, karşılaştırmalı dilbilimin uygulama sahası haline gelmiştir. Altmışlı ve yetmişli yıllarda ivme kazanan karşısal çözümler çalışmaları iki dilin ses bilgisi, sözcük, sözdizimi, biçimbilim, kültür vb. alanlarında kendini göstermeye başlamıştır. Ana dili ve hedef dil arasında gerçekleştirilen karşısal incelemeler yabancı dil öğrenimini kolaylaştırması hasebiyle odak noktası haline gelmiştir. Bu yönelim farklı dillerde olduğu gibi Arapça özelinde de kendini göstermiştir. Özellikle ülkemizde son dönem akademik çalışmalarda Arapça-Türkçe arasında gerçekleştirilen karşısal incelemeler dikkat çekmektedir. Bu çalışmada günümüz Türkiye'sinde Arapça öğretiminde ve Arapça akademik araştırmalarda karşısal çözümlenin bulunduğu konum ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arapça, Karşısal Çözümler, Karşılaştırmalı Dilbilim.

* Araştırma makalesi/Research article

** Doktrant, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arap Dili ve Edebiyatı ABD (Phd Candidate, İstanbul University, Social Sciences Institute, Department of Arabic Language and Literature), e-mail: zzeyperturk@gmail.com Orcid: 0000-0001-8460-6138.

*** Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, e-mail: ibrahimsaban@istanbul.edu.tr Orcid:0000-0002-8691-5652.

CONTRASTIVE ANALYSIS AND ARABIC IN CONTEMPORARY TURKEY**Abstract**

Language teaching has been an area of interest for mankind since ancient civilizations. Studies in this field, which started with the Old Indian period, went through different stages until the foundations of modern linguistics were laid in the 20th century. As a result of these stages, in the 19th century, the interest of linguists focused on the root and family of languages. Investigations in this area have led to the emergence of the 'comparative grammar' writing style. Comparative studies, which started in the field of the origin of languages and the language family they belong to, were moved to a different dimension with the beginning of applied linguistics and conducive to the emergence of the field of 'comparative linguistics' as a branch of science. In this way, the door has been opened to a systematic comparison of languages, following the description of languages as independent in themselves. In this field, where the similarities-differences of the mother tongue and the target language are studied, contrastive analyzes are emphasized. Therefore, contrastive analysis has become the field of application of comparative linguistics. Contrastive analysis studies, which gained momentum in the sixties and seventies, began to show themselves in the fields of phonology, vocabulary, syntax, morphology, culture, etc. of the two languages. Contrastive studies between the mother tongue and the target language have become the focal point because it facilitates foreign language learning. This tendency has manifested itself in Arabic as well as in other languages. Especially in the recent academic studies in our country, the contrasting studies between Arabic and Turkish draw attention. In this study, the position of comparative analysis in Arabic teaching and Arabic academic research in today's Turkey is discussed.

Key Words: *Arabic, Contrastive Analysis, Comparative Linguistic.*

GİRİŞ

Dil çalışmaları insanlık tarihi kadar eski bir araştırma sahasıdır. Bu sebeple dil incelemeleri ve öğretimi çok eski dönemlerden beri bir araştırma konusudur. 19. yy'a kadar genel olarak dini metinler ve felsefi çalışmalar etrafında şekillenen dil çalışmaları 20. yy ile birlikte müstakil bir bilim dalı olarak kabul görmeye başlamıştır. Modern dilbilim çalışmalarının başlamasıyla birlikte ayrı bir bilim dalı haline gelen karşılaştırmalı dilbilim alanında diller karşıtsal olarak sözcük, ses, yapı ve kültür bakımından karşıtsal olarak incelenmeye başlanmıştır. Bu çalışma alanı özellikle elli ve altmışlı yıllarda odak noktası haline gelmiştir. Çok yoğun olmamakla birlikte karşıtsal incelemeler 21. yy'da ilgi görmeye devam etmiştir.

Aslında yabancı/ikinci dil öğretiminde ana dili kullanımı uzmanlar tarafından her dönemde tartışıla gelen bir konu olmuştur. Ancak yabancı/ikinci dil öğrenen kişilerin arka planda bir ana dili bilgisine sahip olması, ana dilin hedef dil öğretiminde önemli bir yere sahip olduğunun göstergesidir denebilir. Zira bir dil öğrencisi hedef dilde öğrendiği bilgileri istemli ya da istemsiz olarak kendi diline ait kurallar çerçevesinde bir yere konumlandırmak isteyecektir. Eğer hedef dilde öğrendikleri, ana dilinde uygun bir çerçeveye uyumlanabiliyorsa öğrenim daha hızlı gerçekleşebilir. Ne var ki hedef dile ait bir bilgi kendi dilinde karşılık bulmuyorsa öğrenimi daha yavaş olabilir hatta bu bilgiyi tamamen dışlayarak kullanmama yolunu seçebilir. Bu açıdan baktığımızda karşıtsal çözümleme metodu öğrencinin anlamlı öğrenme gerçekleştirmesinde önemli bir etkidir. Özellikle öğrencinin hedef dil ile ana dili arasındaki farklılıklara ait farkındalığını arttırarak kendi öğrenme yöntemini oluşturma fırsatı tanımaktadır. Aynı şekilde iki dil arasındaki benzerlikleri ortaya çıkartarak öğrencinin öğrenimini kolaylaştırmaktadır.

19. yy'da bilimsel temelleri atılanⁱ karşıtsal çözümlemenin bu önemine binaen ülkemizde de Türkçe ve diğer diller arasında karşılaştırmalı tez çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar günümüzde de farklı bilim dalları tarafından sürdürülmektedir.ⁱⁱ Arapça açısından ele aldığımızda ise İşler'in 2002 yılında kaleme aldığı makalesinde o döneme kadar Arapça ve Türkçe arasında çok fazla karşıtsal çalışmaya yer verilmediğine dikkat çekmiştir. Bunun sebebi olarak da bu sahadaki akademisyenlerin daha çok edebiyat ve belagat alanında yoğunlaşmalarını göstermiştir.ⁱⁱⁱ Buradan hareketle alanyazın taraması yapıldığında akademik alanda Arapça-Türkçe arasında karşıtsal incelemelerin gelişim grafiğini ortaya koyan bir inceleme yapılmadığı dikkat çekmektedir. Çalışmamız bu alanda gerçekleştirilen 2000 yılı sonrası Arapça Öğretmenliği bölümlerinde hazırlanmış tezlerin

analizini yapmayı hedeflemektedir. Aynı zamanda Arapça Öğretmenliği bölümlerine ait müfredatta karşıtsal çözümlmeye dair hangi ders maddelerine yer verildiği tespit edilecektir. Çalışmamızı Arapça Öğretmenliği bölümü ile sınırlandırmamızdaki etken karşıtsal çözümlmeyi eğitimbilim tabanında ele almamızdır. Bu amaçla cevaplandırılacak sorular şunlardır:

1. Arapça Öğretmenliği bölümüne ait müfredatta karşıtsal çözümlmeye dair ders maddeleri ve mahiyeti nelerdir?
2. Arapça Öğretmenliği bölümünde karşıtsal çözümlme alanında hazırlanan tezlerin yıllara göre dağılımı nedir?
3. Arapça Öğretmenliği bölümünde karşıtsal çözümlme alanında hazırlanan tezlerin konu dağılımı nasıldır?
4. Arapça Öğretmenliği bölümünde karşıtsal çözümlme alanında hazırlanan tezlerin türleri nelerdir?

Bu çalışma, 21. yy'da karşıtsal çözümlme alanında gerçekleştirilen lisansüstü tezlerin içerik analizini yaparak özellikle bu alanda araştırma yapmak isteyen akademisyenlere rehberlik edeceği ve karşıtsal çözümlme sahasında lisansüstü tez hazırlayacak öğrencilere ışık tutacağı için önem arz etmektedir.

Araştırmanın çalışma grubunu 2000-2021 yılları arasında Arapça Öğretmenliği Bilim Dalı'nda karşıtsal çözümlme üzerine yapılmış tezler oluşturmaktadır. Tezlerin incelenbilmesi için nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Söz konusu tezlere ulaşmak için Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi (YÖK) ile üniversitelerin veri tabanları taranmıştır. Toplamda 22 teze ulaşılmış ve elde edilen veriler içerik analizi tekniğiyle çözümlenmiştir. Çalışmamızda yukarıda yönelttiğimiz sorular çerçevesinde dil alanında gerçekleştirilen karşıtsal çalışmaların tarihi gelişim sürecini, karşıtsal çözümlmenin dil öğretimindeki yerini ve önemini ele alacağız. Akabinde karşıtsal çözümlmenin Türkiye üniversitelerinde Arapça öğretmenliği ders müfredatlarında ve bu bölümlerde hazırlanan lisansüstü tez çalışmalarındaki konumunu inceleyeceğiz.

1. Dilbilim Tarihi ve Karşıtsal Çalışmaların Başlangıcı

Dil öğretimini ve dil öğretiminde kullanılan yöntemleri kapsamlı bir şekilde anlayabilmek adına dilbilim tarihini 20. yy öncesi ve sonrası şeklinde incelemek daha

faydalı olacaktır. Nitekim 19. yy'a kadar tek tek incelenen dil olguları, Ferdinand de Saussure'nın temelini attığı modern dilbilim döneminde dizge olarak ele alınarak farklı bir aşamaya geçilmiştir. 20.yy'a kadar olan dönemde dil, dilin kendisinden ziyade dil farklı disiplinlerin konusu olmuştur. Dil; dil ve dilin kaynağı problemi, dil ve düşünce, dil ve tarih, dil ve edebiyat çerçevesinde ele alınmıştır. Ancak modern döneme geçilmesiyle birlikte dil müstakil olarak ele alınmış ve bizzat dilin betimlenmesi amaçlanmıştır.^{iv}

Kaynaklar ilk dil çalışmalarının başlangıcı olarak Eski Hint ve Eski Yunan dönemine işaret etmesiyle birlikte bazı araştırmacılar modern dönem öncesi dil çalışmalarını antik döneme dayandırmaktadır. James P. Allen ve Antonio Loperieno eski Mısır ve Akkadlılara ait dil çalışmaları üzerinde durmuş ancak bu dönemde dil üzerine yapılan çalışmalar hakkında çok fazla esere ulaşamamıştır. Bunun yanı sıra Hudson'm ifadesine göre Akad dilinden Sümerceye çeviri faaliyetleri en eski dil bilgisi çalışmalarıdır. Zira bu çalışmalarda Akad ve Sümer diline ait fil çekimlerinin bir sistem içinde verildiğini ifade eder.^v Diğer bir kadim medeniyet dili olan Çinceye dair dilbilim çalışmalarının varlığından da söz edilmektedir. Bu alanda Şun Kuang^{vi} ve öğrencisi Li Si'nin ismi öne çıkmaktadır. Kuang, Konfüçyüs'ün yazmalarını inceleyerek sözcüklerin anlamlarını 'uzlaşım' yöntemiyle tespit etmiştir. Si ise yazı dizgesindeki değişik kullanımlara bir sistem getirmiştir. Çince sahasında araştırmalarda bulunan diğer bir isim ise Şu Şen'dir. Şen farklı lehçeleri betimlemiş, ses dizgeleri üzerinde incelemelerde bulunmuştur. Ayrıca Şen 9353 karakterden oluşan ilk sözlüğün de sahibidir.^{vii}

Antik döneme dair gerçekleştirilen bu araştırmalara rağmen sistemli dil çalışmalarının başlangıcı olarak Eski Hint ve Eski Yunan dönemi kabul edilmektedir. Zira bu iki bölgedeki dil faaliyetleri hemen hemen aynı döneme tekabül etmektedir. Eski Hint döneminde dil çalışmaları yaklaşık M.Ö. X. yy'a dayanmaktadır. Dini metin olan Vedalar'm gelecek nesillere doğru aktarımı amacıyla başlatılan bu çalışmalarda Panini, Yaska, Kātyāyana, Patanjali, Kaccāyana, Hemacandra ve Vopadeva gibi isimler dikkat çekmektedir. Bu isimlerden Panini M.Ö. V. yy'da Sanskritçeye ait 4000 kuralı içeren yüz sayfalık 'Ashtādyaī' adlı gramer kitabını kaleme almıştır. Bu eser, Aristo'nun eserinden önce tamamlandığı için ilk gramer kitabı olarak kabul edilmektedir. Çalışmalarıyla öne çıkan diğer bir isim Yaska'dır. Yaska'nın Nirukta isimli eserinde ilk kez sözcük kökleri ele alınmış ayrıca isimlerin fiillerden türemiş olabileceği savı ileri sürülmüştür. Özellikle sözcük kökleriyle ilgili incelemeleri bakımından semantik etimoloji ile ilgilenen ilk dilbilimci olarak kabul edilmektedir.^{viii}

Eski Yunan döneminde Eski Hint döneminin aksine dil çalışmaları felsefe ve edebiyat temelli başlamıştır. Özellikle felsefi tartışmalar ekseninde ortaya çıkan gramere dair görüşler dilbilimin gelişiminde etkin rol oynamıştır. Aynı zamanda dilin etkili ve düzgün ifade edilmesine önem verenler de retorik konusunda uzmanlaşarak dolaylı olarak dil çalışmalarına katkı sağlamıştır.^{ix} Bu dönemde Platon ‘Kratilos Diyaloğu’ adlı eserinde etimolojiyi sistemli bir dil disiplini olarak ele almıştır. Bunun yanı sıra eserinde kelimeleri fil ve isim olarak iki bölümde incelemiştir. Platon’un eseri üzerinde çalışan dilbilimci David Seedly bu kitabı Avrupa filolojisinin başlangıcı olarak görmektedir.^x Eski Yunan’da ön plana çıkan diğer bir isim Aristo’dur. Dil incelemeleri onun döneminde sistemli bir gramere dönüşmüştür. Bu açıdan Aristo Yunanlıların gramer kurucusu olarak kabul edilmektedir. Eseri ‘Poetika’da dil seslerini üçe (isim-fil-edat) ayırmış ayrıca isim ve fil haricindeki sözcükler için de bazı yeni terimlere yer vermiştir. Aristo bu çalışmalarının yanı sıra fiillerin şekillerine bakılarak ‘zamansal’ olarak sınıflandırılabilceğini dile getirmiştir. Bu dönemde dikkat çeken diğer bir dilbilimci Sofist Protogoras’dır. Protogoras dil alanında sözcükleri dişil ve eril olarak tanımlayan ilk kişidir. Bu iki cinsiyet dışındakileri ise ‘ara’ terimiyle ifade etmiştir.^{xi} Eski Yunan döneminde dilbilimciler kadar dil okulları da dikkat çekmektedir. Bunların içerisinde özellikle Stoa ve İskenderiye Okulu dil çalışmaları tarihinde adından sıkça söz ettiren dil ekolleridir. Stoa ekolu felsefi olmakla birlikte din kimliği de taşımaktadır. Platon ve Aristo’nun önderlik yaptığı dil çalışmalarında farklı çalışmalar ortaya koymuşlardır. Burada dikkat çeken nokta bu ekol mensuplarının Akdeniz’in farklı muhitlerinden gelerek ana dili Yunanca olmamasına rağmen bu sahada araştırmalar yapmasıdır. İskender ekolu ise Büyük İskender döneminde varlık göstermiştir. Bu ekol mensupları Grekçenin temel kurallarının ele alındığı çalışmalar gerçekleştirmiştir. Sözcükler üzerinde gerçekleştirilen incelemelerin yanı sıra bu dönemde cümle konusu da ağırlık kazanmıştır. Cümlede biçim ve anlam ayrımına gidilerek gramer yapıları anlam üzerinden incelenmiştir.^{xii}

Roma dönemine gelindiğinde dil olguları üzerindeki çalışmaların yanı sıra dil eğitiminin aşamalandırılması üzerinde çalışmalar başlamıştır. Remmius Palaemon’un öğrencisi olan Quintilian dil eğitimi aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi aşamalara ayırmıştır.

“*Konuşma sanatı > dilbilgisi > doğru ifade > şairlerin yorumu > yazma ile okuma*”

Roma döneminde başlatılan diğer bir önemli çalışma ise Grekçe gramerini Latinceye uyarlama çalışmalarıdır. Bu süreçte Lantice üzerinde incelemelere ağırlık verilmiştir.^{xiii}

Orta Çağ'ın ilk dönemlerinde Hristiyanlığın da yayılmasıyla birlikte dil çalışmalarında din etkisi tezahür etmiştir. Zira farklı ana dili kullanıcılarının İncil'i anlama isteği Latince öğrenimine yönelmelerine sebep olmuştur. Ancak o güne kadar ana dili Latince olan kişiler için hazırlanan dil bilgisi eserleri yetersiz kalmış dolayısıyla bu alanda reforma gidilmiştir. Farklı bölgelerde bu dilin öğretimini veren Donatus ve Priscianus'un yazdığı dil bilgisi eserleri üzerine bazı yeni bilgiler eklenerek Latince için yeni çekim dizgesi hazırlanmıştır. Kilise bu dönemde dilin somut yönüne ağırlık vermesi kuralcı yaklaşımın ortaya çıkmasına yol açmıştır. 7. ve 8. yy'a gelindiğinde ise sözcükler daha küçük birimlere ayrılmış ve biçimbilimsel incelemesine önem verilmiştir.^{xiv}

Orta Çağ ve Rönesans'ın başlangıç dönemlerinde Avrupalı dilbilimciler Latince dışında Arapça, Yunanca ve İbraniceyle de ilgilenmekteydi. Özellikle Rönesansla birlikte farklı dillerden tercüme faaliyetleri hız kazanmıştır. Bu noktada diğer yerel dillerin incelenmesi Rönesans ile yoğunlaşmıştır. Özellikle Dante'nin eseri 'De vulgari eloquentia' (Ana Dilin Belagatı) yerel dillere olan yönelim arttırmıştır.^{xv} Bu ilgi neticesinde birçok dilbilimci farklı dillerin gramer çalışmalarına dair eserler vermiştir. Bazı gezginler ise gittikleri yerlerdeki (Asya, Amerika ve Avrupa) yerel halklara ait metinler derlemişlerdir. Bu derlenen metinlerde yaklaşık iki yüz yerel dil yer almıştır.^{xvi}

Dilbilimcilerin Latince dışında yerel dillere yönelmesi bu sahada incelemeler gerçekleştirilmesi ve elde ettikleri bu yeni verileri farklı dillerin yapısal özellikleriyle karşılaştırma girişimleri karşılaştırmalı dil çalışmalarının başlangıcı olmuştur. 19. yy'a gelindiğinde karşımıza iki temel gramer yazma yaklaşımının ortaya çıktığını görüyoruz. Bunlardan biri farklı dilleri karşılaştırarak kökenlerini ve dil ailelerini bulmayı amaçlayan 'karşılaştırmalı gramer', diğeri ise belirli bir dilin tarihsel geçmişini ortaya çıkarmayı amaçlayan 'tarihsel gramer'dir.^{xvii} Diller arasındaki karşılaştırmalı çalışmalar ikinci dünya savaşından sonra dil öğretiminin ekonomik bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için hız kazanmıştır.^{xviii} Bu dönemde yabancı dil öğretimi ve öğrenimine duyulan ilgi uygulamalı dilbilim araştırmalarının önünü açmıştır. Uygulamalı dilbilim kapsamında gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda ana dilin ve hedef dilin benzerlik ve farklılıklarını inceleyen karşısal dilbilim ortaya çıkmıştır.^{xix}

2. Karşısal Çözümleme

Her öğretimde olduğu gibi yabancı/ikinci dil öğretiminde de zamanı verimli bir şekilde kullanarak hedefe ulaşmak öğrencinin öncelikleri arasındadır. Bu yolda öğrenciyi

hedefine ulaştıracak çevre, öğretmen, ders araç-gereçleri, yaklaşım, yöntem, teknik vb. birçok farklı faktör bulunmaktadır. Bu etkenlerin içinde en dikkat çekicisi ve yönetilebilir olanı uygun öğretim modelinin seçilmesidir. Öğretim modelleri içerisinde ise ‘anamlı öğrenme’ geniş bir çerçeveye sahiptir. Zira bilişsel olarak var olan bilgiler, edinilen yeni bilgilerle bir araya gelerek yeni bir anlam oluşturmaktadır. Tam da bu noktada Gestalt psikologlarından Ausubel, yeni ve eski bilgileri bir araya getirmeden önce bu yeni datayla bütünleşerek anlam oluşturacak bir organizatöre ihtiyaç olduğuna dikkat çeker. Bu organize edici bilgiler sayesinde yeni veriler eski verilerin üzerine eklenir. Bu sayede insan zihnindeki bilgi zenginleşir ya da var olan bilgi düzeltilir ve değiştirilir. Anamlı öğrenme sayesinde bilgi öğrencinin zihninde yapılaşır.^{xx}

Yabancı dil öğretiminde kullanılan birçok yöntem ve teknik Ausubel’in işaret ettiği organize edici bilgiler kapsamına girebilir. Bu perspektiften değerlendirildiğinde karşıtsal dilbilim alanı da yeni bir bilginin anlamlı bir şekilde öğrenilmesinde aktif rol oynayabilir. Nitekim iki dil arasındaki benzerlik ve farklılıkların tespit edilmesi, elde edilen bu verilerin karşılaştırmalı olarak sunulması öğrencinin var olan arkaplan bilgisini ve yeni öğrendiği bilgiyi harekete geçirerek anlamlı öğrenmenin yolunu açar.

Her ne kadar ana dili kullanımı yabancı/ikinci dil öğretiminde uzmanlar arasında tartışmalı bir konu olsa da yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle yetişkin dil öğrencileri kısmen bir bebeğin dil öğreniminde geçirdiği evrelere maruz kalmakla birlikte var olan ana diline dair karşılaştırma kabiliyetini de kullanacaktır. Nitekim Butzkamm da “*Yabancı dilin öğrenilmesi için kuşkusuz en önemli yardımcı araç yabancı dilin kendisidir. Bu sırada anadil onun en önemli yardımcısıdır.*” diyerek yabancı dil öğretiminde ana dilinin önemine dikkat çekmektedir.^{xxi} Doğal sürecin bir parçası olan bu engellenemez durumdan kaçınmak ya da durumu yok saymak yerine benzerlik ve farklılıkları üzerinde çalışarak yöntemsel olarak yönlendirilmelidir.

Karşıtsal çalışmaların tarihi çok eski olmakla birlikte özellikle karşıtsal çözümlenmelere dair araştırmalar ikinci dünya savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletlerinde hız kazanmıştır. Robert Lado’ya ait ‘Linguistic Across Culture’ kitabı karşıtsal çözümlenmenin başlangıcı kabul edilir.^{xxii} Lado aynı zamanda karşıtsal dilbilimin öncülerinden kabul edilen Charles Fries ile pedagojik açıdan desteklenmiş İngilizce ile İspanyolca, Almanca, İtalyanca, Romence, Lehçe, İsveç, Danimarka ve Sırp-Hırvat diller, ile bir dizi karşıtsal projelerde de birlikte çalışmıştır.^{xxiii} Yirminci yüzyılda yoğunlaşan

karşılaştırmalı (karşıtsal) çalışmalar günümüzde de dil ve farklı alt disiplinleri üzerinde devam etmektedir.^{xxiv}

Bu sahadaki çalışmalara baktığımızda karşıtsal dilbilim ve karşıtsal çözümleme terimlerine yer verildiği görülmektedir. Peki bu iki terim birbirinden farklı mıdır ya da aynı bağlamda mı kullanılmaktadır? Bununla ilgili dilbilimciler arasında farklı görüşler yer almaktadır. Bazıları karşıtsal dilbilim (contrastive linguistic) ve karşılaştırmalı dilbilim (comparative linguistic) arasında fark görmemekle birlikte bazı dilbilimciler ise her iki terimin inceleme alanının farklı olduğuna işaret eder.^{xxv} Terimler arasında farklılık olduğunu dile getiren el-Halife, karşıtsal dilbilimin aralarında köken bağı olan tek bir dil ailesinden gelen dil ya da lehçelerin karşılaştırılması için kullanılırken karşıtsal çözümlemenin ise iki dilin betimlenerek ses, biçim ve sözdizimi bakımından karşılaştırılması noktasında kullanıldığına dikkat çekmektedir. Karşıtsal dilbilimi temelde akademik çalışma olarak nitelendirirken karşıtsal çözümlemeyi ise eğitimbilimsel temelde ele almaktadır.^{xxvi} Zira Ergenç de bu hususta karşıtsal çözümlemeyi, karşıtsal dilbilimin araştırma yöntemi olarak tanımlamaktadır. Buradan hareketle karşılaştırmalı dilbilim kuramsal, karşıtsal çözümleme ise uygulama alanında değerlendirilebilir.^{xxvii}

Eğitimbilimin sahasında ele alınan karşıtsal çözüm çalışmaları ders araç-gereçlerinin tasarlanmasında, yabancı/ikinci dil öğretmenlerinin eğitimlerinde ve değerlendirme ölçütlerinin hazırlanmasında önemli bir yere sahiptir.^{xxviii} Özellikle ders kitapları içerik bakımından etkili ve öğrencinin özel dil yapısına uygun olması gerekmektedir. Çünkü hedef dil öğrencisi öğrenimi esnasında ana diliyle var olan benzerlikler kadar iki dil arasındaki farklılıklarla da karşılaşacaktır. Benzerlikler öğrenimi kolaylaştırırken farklılıklar ise bazı zorluklara yol açacaktır. Bu açıdan değerlendirildiğinde öğrencinin dikkati her iki duruma da çekilmelidir. Dolayısıyla hem ders kitaplarıyla hem de öğrencinin katılacağı sınıf içi etkinliklerle meydana gelebilecek öğrenim güçlüğünün üstesinden gelinmesi gerekmektedir.^{xxix} Bu sebeple eğitim-öğretim planlayan kişilerin karşıtsal çözümleme alanında gerekli çalışmaları yaparak hazırladıkları araştırmaları müfredat hazırlayanların, kitap müelliflerinin ve eğitimci öğretmenlerinin istifadesine sunmaları daha uygun olacaktır.^{xxx} Bu sayede hazırlanan etkin ders kitapları ve diğer materyaller yetkin yabancı dil öğretmenleri tarafından kullanılarak öğretim kısa ve ekonomik boyutta gerçekleştirilebilir. Burada dikkat edilmesi gereken ve müstakil bir çalışmanın konusu olabilecek diğer bir mevzu da yabancı/ikinci dil öğretmenlerinin ana dili bilgisine hâkim olmasıdır. Zira ana dili konusundaki yetkinlikleri karşıtsal çözümleme

çalışmaları kapsamında hazırlanan ders materyallerinin faal kullanılabilmesinde ya da bu sahada alacakları kurumiçi eğitimlerin verimli olabilmesinde önem arz etmektedir.

3. Günümüzde Arapça ve Karşıtsal Çözümleme

Karşıtsal çözümlemeye kuramsal ve uygulama perspektifinden baktığımızda bu sahada gerçekleştirilen akademik araştırmalar ve eğitim fakültelerinin öğretmen yetiştirme programlarına ait müfredatlar önem kazanmaktadır. Nitekim karşıtsal çözümleme alanında yapılan akademik çalışmalar eğitim-öğretim planlayıcılarına ışık tutmaktadır. Bu bilgiler ışığında hazırlanan eğitim fakültelerinin ders müfredatları da daha nitelikli hale gelmektedir.

Her dilde olduğu gibi Arap dili araştırmalarında da karşıtsal çalışmalar bulunmaktadır. Arapçanın farklı dillerle kapsamlı bir şekilde karşılaştırılmaya başlanması Uluslararası Hartum Arap Dili Enstitüsü'nde yapılmıştır. Bu Enstitü'de Arapça bazı Asya, Afrika ve Avrupa dilleriyle ses, şekil ve sözdizimi açısından karşılaştırılmıştır. 1976-1989 yıllarında gerçekleştirilen bu çalışmaların bibliyografyası bir bütün halinde yayınlanmıştır. İşler'in de işaret ettiği gibi Arapça ve Türkçe arasındaki karşılaştırmalı araştırmalar özellikle 20. yy'nın sonlarına kadar daha düşük bir grafikte seyretmiştir.^{xxxı} Nitekim Arapçanın öncelikli olarak edebiyat ve dini metinler kapsamında inceleme konusu olması ve eğitimbilimi alanında geri planda kalması buna gerekçe olarak gösterilebilir. Ancak 21. yy ile birlikte Eğitim Fakültelerinde yeni Arapça Öğretmenliği bölümlerinin açılması, Arapça öğrenimine olan ilginin artmasıyla aynı doğrultuda Arap ülkelerinden gelen göç neticesinde Türkçe öğrenimine olan talebin yükselmesi Arapça ve Türkçe arasındaki karşıtsal çalışmalara da teveccühü arttırmıştır.

Tüm bu değerlendirmeler neticesinde çalışmamızda 21. yy'da akademik alanda yapılan Arapçaya dair karşıtsal çalışmaları ve Arapça Öğretmenliği bölümlerine ait ders müfredatlarını gözden geçireceğiz. Bu incelemeyle son yüzyılda ülkemizde karşıtsal çözümleme çalışmalarının Arapça alanında nasıl bir ilerleme ve gelişme kaydettiğini tespit etmeyi hedeflemekteyiz. Çalışmamıza konu olan incelemeyi Türkiye'deki üniversitelerin Arapça Öğretmenliği bölümleri ve bu bölümlerde çalışılan akademik tezler ile sınırlı tutacağız.

3.1. Türkiye Üniversitelerinde Arapça Öğretmenliği Müfredatı

Türkiye'de 4'ü devlet 4'ü vakıf olmak üzere toplam sekiz üniversitede Arapça öğretmenliği bölümü bulunmaktadır.^{xxxii} Bu üniversiteler içinde 1984 yılında öğretim

hayatına başlayan Gazi Üniversitesi Arap Dili Eğitimi Ana Bilim Dalı bu sahanın öncüsü konumundadır. Diğer üniversitelerde^{xxxiii} bulunan Arapça Öğretmenliği bölümleri ise 2000’li yıllarda eğitim-öğretim hayatına giriş yapmıştır. Bu bölümlerin müfredatlarını incelediğimizde Yükseköğretim Kurumu’nun 2018 yılı itibariyle öğretmen yetiştirme lisans programları için hazırladığı müfredatları uyguladıkları tespit edilmiştir. Arapça öğretmenliği için hazırlanan yeni müfredatta meslek bilgisine %34, genel kültür derslerine % 18, alan eğitimi derslerine ise %48 oranında yer verilmiştir.^{xxxiv} Arapça Öğretmenliği müfredatını karşıtsal çözümlene noktasında incelediğimizde bu alanla ilgili aşağıdaki derslere yer verildiğini görüyoruz.

I. Yarıyıl	II. Yarıyıl	III. Yarıyıl	IV. Yarıyıl
-Türk Dili 1 - Arapçanın Yapısı 1	-Türk Dili 2 -Arapçanın Yapısı 2	- Karşılaştırmalı Arapça-Türkçe Dil Bilgisi -Arapça-Türkçe Çeviri 1	- Arapça-Türkçe Çeviri 2
V. Yarıyıl	VI. Yarıyıl	VII. Yarıyıl	VIII. Yarıyıl
- Türkçe-Arapça Çeviri 1	-Türkçe-Arapça Çeviri 2	Yok	Yok

I. ve II. yarıyılarda Türkçe ve Arapçaya dair yapısal bilgiler ayrı ders maddeleri olarak öğrencilere sunulmaktadır. III. yarıyıla gelindiğinde ise ilk iki yarıyıl da ayrı olarak verilen yapısal bilgiler karşılaştırmalı olarak verilmiştir ve tek yarıyıl ile sınırlandırılmıştır. Karşılaştırmalı dil bilgisinin yanı sıra III. yarıyıl da Arapçadan Türkçeye çeviri derslerinin öğretime başlanmış IV. yarıyıl da devam etmiştir. V. ve VI. Yarıyıl da ise Türkçeden Arapçaya çeviri derslerine yer verilmiştir. Son iki yarıyıl da iki dil arasında karşılaştırmayı temel alan herhangi bir ders içeriği hazırlanmamıştır.

3.2. Karşıtsal Çözümleme Alanında Hazırlanan Tezler

YÖK'nun tez veri tabanında Arapça-Türkçe karşıtsal çözümleme üzerine yapılan çalışmaları incelediğimizde çok farklı bilim dallarında hazırlanan tezler karşımıza çıkmaktadır. Ancak daha önce de belirttiğimiz üzere araştırmamızı Arapça Öğretmenliği bölümlerinde çalışılan tezler ile sınırlı tutacağız. Devlet ve vakıf üniversitelerinin ilgili bilim dalında hazırlanmış YÖK veri tabanında kayıtlı olan karşıtsal çözümleme sahasına ait tez çalışmaları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Üniversite	Tez Başlığı	T ez Türü	Yayın landı Tarih
Gazi Üniversitesi	1. <i>Arapça Öğretiminde Harf-i Cerler, Kullanım Alanları ve Türkçede İsmi Halleri-Karşıtsal Çözümleme</i>	Yüksek Lisans	2005
	2. <i>Arapça ve Türkçede Zamirler-Karşıtsal Çözümleme-</i>	Yüksek Lisans	2006
	3. <i>Arapça ve Türkçede Cümle Yapısı, Yabancılara Arapça Cümle Öğretimi-Karşıtsal Çözümleme-</i>	Doktora	2007
	4. <i>Arapça ve Türkçe Ad Tamlamalarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi Karşıtsal Çözümleme</i>	Yüksek Lisans	2007
	5. <i>Arapça ve Türkçede Soru Edatları-Karşıtsal Çözümleme-</i>	Yüksek Lisans	2008

	6. <i>Arapça ve Türkçede İstisna Edatları-Karşıtsal Çözümleme-</i>	Yüksek Lisans	2009
	7. <i>Karşılaştırmalı Dilbilgisi Açısından Temyiz</i>	Yüksek Lisans	2009
	8. <i>Kur'andaki Deyimler, Kırgızca Karşılıkları ve Arapça Öğretiminde Kullanımı</i>	Doktora	2012
	9. <i>Türkiye ve Nijer Cumhuriyetleri'nde Arapça Öğrenme Kitapları</i>	Yüksek Lisans	2013
	10. <i>Türkçe ve Arapça Nezaket İfadeleri: Karşılaştırmalı Bir İnceleme</i>	Yüksek Lisans	2014
	11. <i>Türkçe ve Arapçada Ortak veya Benzeşen Atasözleri</i>	Yüksek Lisans	2015
	12. <i>Türkçe Arapça İsm-i Mevsûl, İzâfet, Sıfat, Hâl ve Bileşik Cümlelerin Karşıtsal Çözümlemesi</i>	Yüksek Lisans	2015
	13. <i>Arapça Dua ve Türkçedeki Karşılıkları: Karşıtsal Çözümleme</i>	Doktora	2015
	14. <i>Arapça ve Kürtçedeki Basit Cümle Yapılarının Karşılaştırılması</i>	Yüksek Lisans	2016

	15. <i>Arapça ve Rusçada Hastalık ve Ölüm İfade Eden Örtmeceler</i>	Yüksek Lisans	2017
	16. <i>Arapça ve Türkçede Ünlü ve Ünsüzlerin Birbirlerine Etkisi-Karşıtsal Çözümleme-</i>	Yüksek Lisans	2017
	17. <i>Türkçe ve Arapçada Simültane Çevirinin Geliştirme Yöntemleri</i>	Yüksek Lisans	2018
	18. <i>Türkçe ve Arapçada Sıfat-Füller Karşıtsal Bir İnceleme</i>	Yüksek Lisans	2019
	19. <i>Arapça ve Kürtçe Zamanların Karşıtsal Çözümlemesi</i>	Yüksek Lisans	2019
	20. <i>Suriye Lehçesi ve Türkiye Türkçesindeki Deyimlerin Karşıtsal Analizi</i>	Yüksek Lisans	2021
	21. <i>Arapça ve Türkçedeki Doğum ve Ölüm Olgularıyla İlgili Deyimlerin Betimsel Analizi</i>	Yüksek Lisans	2021
İstanbul Aydın Üniversitesi	1. <i>Yabancı Öğrencilere Arapça Öğretim Metotlarının Verimliliğinde Karşıtsal Çözümleme Yönteminin</i>	Yüksek Lisans	2021

	<i>Etkisi</i>		

YÖK veri tabanında yayımlanan Arap Dili Eğitim Ana Bilim Dalı'nda karşıtsal çözümleme alanında hazırlanan tezleri incelediğimizde toplamda 22 adet tez karşımıza çıkmaktadır. Bu tezlerin 21'i Gazi Üniversitesi'nde, 1'i İstanbul Aydın Üniversitesi'nde hazırlanmıştır. Diğer üniversitelerin ilgili bilim dallarına ait kayıtlı tez çalışması bulunmamaktadır.

Tezlerin yıllara göre dağılımına baktığımızda sistemli bir şekilde her yıl bu alanda en az bir çalışma yapıldığı göze çarpmaktadır. 2005 yılından itibaren tez sayısı inişli çıkışlı takip ederken son üç yıl dikkate alındığında tez sayısında düzenli bir artış olduğu dikkat çekmektedir.

2 005	2 006	2 007	2 008	2 009	2 012	2 013
1	1	2	1	2	1	1
2 014	2 015	2 016	2 017	2 018	2 019	2 021
1	3	1	2	1	2	3

Tezlerin türlere göre dağılımına baktığımızda ise üçü doktora on dokuzu yüksek lisans türünde hazırlandığı tespit edilmiştir.

Yüksek Lisans Tezi	Doktora Tezi
19	3

Hazırlanan tezleri konu dağılımı açısından ele aldığımızda ise aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır. Ağırlıklı olarak sözcük, ses ve sözdizimi gibi dil bilgisi alanında araştırma yapıldığı görülmüştür. Bu alanı ise kültürel alanda yapılan karşılaştırmalar (deyim/atasözü/nezaket ifadeleri/dua/söz sanatı) takip etmektedir. Bunların yanı sıra yöntem, ders kitabı ve çeviri sahasında da karşıtsal incelemeler gerçekleştirilmiştir.

Karşılaştırılan Tez Konusu	Tez Sayısı
Dil Bilgisi	12
Kültür	7

Ders Kitabı	1
Çeviri	1
Yöntem	1

Tezlerde karşılaştırılan dil kombinlerine baktığımızda ise Arapça ve farklı diller arasında karşıtsal incelemelerin yapıldığı dikkat çekmektedir. Bu karşılaştırmaların hangi diller arasında yapıldığı ve sayısı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Karşılaştırılan Diller	Tez sayısı
Arapça-Türkçe	16
Arapça-Kürtçe	2
Arapça-Kırgızca	1
Arapça-Nijer	1
Arapça-Rusça	1

SONUÇ

Yaptığımız araştırmalar neticesinde karşıtsal çalışmaların, dilin müstakil bir bilim dalı olmadığı dönemlerden itibaren odak noktası olduğu görülmektedir. 16.yüzyıl ile başlayan bu çalışmalar 19. yy'da Sanskritçe'nin bulunması ile ivme kazanmıştır. O dönemdeki çalışmalar daha çok tarihsel-karşılaştırmalı alanda gerçekleştirilirken modern dilbilim ile karşılaştırma alanları da çeşitlilik göstermeye başlamıştır. Karşıtsal çözümleme ayrı bir bilim dalı olarak kabul edilen karşılaştırmalı dilbilimin bir alt disiplini olarak kabul görmektedir. Diğer bir deyişle karşıtsal incelemeler karşılaştırmalı dilbilimin uygulama alanıdır ve hususiyetle eğitimbilim alanında önemli bir yeri olduğu gözlemlenmiştir.

Müstakil olarak betimlenen dillerin öğretim aşamasına geçildiğinde özellikle yetişkin öğrenciler tarafından yapısal ya da kültürel anlamda ana dilleri ile karşılaştırılması olağan bir durumdur. Bu noktada ana ve hedef dil arasında yapılan karşıtsal çözümlenmeler öğrenciye bir yol haritası çizmesinde yardımcı olmaktadır. Bunun yanı sıra karşıtsal çözümlenmelere dair elde edilen veriler kitap, müfredat ve materyallerin hazırlanma aşamasında uzmanlar için de yol gösterici bir rol üstlenmektedir. Yapılan saha çalışmaları sonucunda ortaya çıkan veriler, uzmanların kitap, müfredat ve materyal hazırlamasında da yol gösterici bir rol üstlenmektedir. Bu öneme binaen yaptığımız incelemeler neticesinde Türkiye'de eğitim bilimi alanında gerek ders müfredatlarında gerekse akademik araştırmalarda karşıtsal çözümlenmelere yer verildiği görülmüştür. Son yüzyılda özellikle Türkiye ve Ortadoğu ülkeleri arasında gelişme gösteren siyasi, ekonomik ve turizm sahasındaki ikili ilişkiler sonucunda Arapça öğretimi önem kazanmış dolayısıyla bu alanda da karşıtsal çözümleme çalışmaları teveccüh görmeye başlamıştır. Buna binaen gerçekleştirdiğimiz çalışmamızda 21. yy'da karşıtsal çözümleme sahasında gerçekleştirilen akademik çalışmaları ve hazırlanan Arapça eğitim müfredatlarını incelediğimizde aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Bu noktada Arapça öğretmenliği bölümlerinin müfredatlarını incelediğimizde I. ve II. yarıyılta Türk Dili ve Arapçanın Yapısı dersleri ile öğrencilerin Arapça ve Türkçe dil bilgisine hâkimiyet sağlamaları amaçlanmıştır. III. yarıyılta ise 'Karşılaştırmalı Arapça-Türkçe Dil Bilgisi' adlı ders ile öğrencilerin bu döneme kadar ayrı ayrı aldıkları dile dair bilgileri karşılaştırma imkânı sağlanmaktadır. Aynı zamanda bu yarıyılta Arapça-Türkçe Çeviri dersine yer verilmiştir. Arapça-Türkçe Çeviri derslerine IV. yarıyılta da devam edilmiştir. Türkçeden Arapçaya çeviri dersleri ise V. ve VI. yarıyılta müfredata eklenmiştir. Eğitimin son senesini oluşturan VII. ve VIII. Yarıyılında ise karşıtsal çalışma

içeren herhangi bir ders müfredatına yer verilmemiştir. Arapça ve Türkçe arasında dil bilgisel karşılaştırmanın yanı sıra iki dile ait kültürel benzerlik ve farklılıklara da ışık tutan ayrı bir ders başlığı da müfredata eklenebilir. Zira iki dil arasında yapılan karşıtsal çalışmalar dilin yapısıyla birlikte söz varlığını ve kültürünü de içerecek şekilde tasarlandığında daha kapsayıcı olabilir. Nitekim dil ve kültür birbirini besleyen önemli iki disiplindir. Karşılaştırmalı olarak ana diline ve hedef dile her açıdan hâkim olan bir öğretmen sınıf içerisinde öğrencilerin zorlandıkları ya da kolaylıkla öğrenebilecekleri hususlara önceden vakıf olarak öğrencilerine kolaylıkla rehberlik edebilecektir. Bu açıdan Arapça öğretmen adayları, bu alanda gelişmiş bir müfredatla öğretim hayatına hazırlanmalıdır.

Arapça Öğretmenliği Bilim Dalı'nda yapılan karşıtsal çözümleme içerikli hazırlanan tezleri incelediğimizde sayı bakımından yetersiz kaldığı ortaya çıkmaktadır. 2000'li yılların öncesine kıyasla bu sahada çalışılan tezler ilgi odağı olmasına rağmen son yirmi bir yılda 22 adet teze sınırlı kalmıştır. Aynı zamanda bu alanda yazılan tez türlerine dikkat çektiğimizde doktora seviyesinde çalışılan tez sayısının sadece üç adet olduğunu görmekteyiz. Özellikle Gazi Üniversitesi Arapça Öğretmenliği bölümünün uzun yıllar bu alanda tek bölüm olarak hizmet vermesi bu sahada çalışılan tezlerin sınırlı sayıda kalmasına en büyük etken olarak gösterilebilir. Bu alanda hazırlanan tezlerin sahaya uzman yetiştirme açısından doktora seviyesinde çalışılmasına önem gösterilmelidir. Son dönemde yukarıda bahsi geçen üniversitelerin Eğitim Fakülteleri'nde Arapça Öğretmenliği bölümlerinin eğitim hayatına başlamasıyla birlikte bu alanda yapılacak araştırmaların sayısının artacağı umudunu taşıyoruz. Özellikle karşıtsal çözümlemeyle ilgili araştırmaların eğitim bilim sahasında gerçekleştirilmesi müfredatın, Arapça dil eğitim setlerinin ve ders araç gereçlerinin hazırlanmasına ışık tutarak uzmanlara farklı bir perspektif kazandıracaktır. Karşıtsal çözümleme yapılan konuların çeşitlendirilmesi bu açıdan fayda sağlayacaktır. Örneğin dil bilgisel yapıların tamamına yakını üzerinde karşıtsal çözümleme yapılabilir. Ya da dilin kültürel bağlamda kullanımına dair daha farklı konular karşılaştırılabilir. Böylece özellikle ders materyallerinin içerik bakımından zenginleştirilmesi sağlanabilir.

Kaynakça

Aksan D. (2015). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim* (6 bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Arak, H. (2006). İkinci Yabancı Dil Olarak Almancanın Öğrenilmesinde İngilizcenin ve Karşılaştırmalı Dil Bilgisinin Rolü. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(21), 205-216.

Burnett, C. (2013). Arapça Mantık Eserlerinin Orta Çağ ve Rönesansta Latinceye Tercümesi (N. Hasırcı, Çev.). *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(27), 263-273.

Dilaçar, A. (1971). Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi. *Türk Dili Araştırmalar Yıllığı Dergisi*, 19(83), 83-145.

Ebu Bekr, Y. el-Ḥalîfe. (2006). *Medḥal ilâ 'Ilmu'l-Luġa*, Sudan: Menşûrât Câmî'atu's-Sûdân el-Meftûha.

Ergenç, İ. (1983). Yabancı Dil Öğretimi ve Olumsuz Aktarım. *Türk Dili Dergisi*, (379-380).

Irmansyah, (2015). *Tatvîr Ta'lim Mâddeti'n-Nahv 'Alâ Esâsi't-Taḥlîl et-Teḳâbulî Beyne'l-luġateyn el-'Arabiyye ve'l-Endûnisiyye -bi't-Taḥbîḳ 'Alâ Talebet Ma'hed Dâri'l-Fellaḥ el-İslâmî Batu Java eş-Şarḳiyye-* (Yüksek Lisans Tezi). 'Câmî'a Maulana Mâlik İbrâhîm el-İslâmiyye el-Hukûmiyye Malang. Endonezya.

İşler, E. (2002), Karşıtsal Çözümleme ve Arapça Öğretimi. *Nüşa*, (Yaz, 6) 123-134.

Kerimoğlu, C. (2017). *Genel Dilbilime Giriş: Kuram ve Uygulamalarla Göstergebilim ve Türkoloji* (4.bs.). Ankara: Pegem Akademi.

Khalil, A. M. (1999). *A Contrastive Grammar of English and Arabic*. Amman: Jordan Book Centre.

Kıran, Z. (1984), Dilbilim ve Temel İlkeleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 0-0.

Nûr, K. O. (1989). el-Fihris el-Musannaf li Resâil ed-Diblôm ve'l-Mâcistir fi Ta'limi'l-Luġa el-'Arabiyye li Gayrin-Nâtîḳîne bihâ bi M'ahedi'l-Ḥartûm ed-Duvelî li'l-Luġa el-'Arabiyye, *el-Mecelle el-Arabiyye li'd-Dirâsâti'l-Luġaviyye*,7(1-2).

Özgen, M.- Koşaner Ö. (2020). *Dünya Dillerinden Örneklerle Dilbilimsel Tipoloji* (5. bs). Ankara: Pegem Akademi.

Öztürk, J.- Ömeroğlu, A. F. (2015). Dil Bilgisi Öğretiminde Kavram Haritalarının Kullanımı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(31), 69-86.

Parlak, M. (2015). *Başlangıçtan Günümüze Türkçe Dilbilgisi Çalışmalarına Bakış* (Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Antalya.

Seedly, D. (2003). *Plato's Cratylus*. Londra: Cambridge University Press.

Thomas, M. (2004). *Universal Grammar in Second-Language Acquisition: A History*. Londra: Routledge.

Tirivigno, F. V. (2012). Etymology and The Power of Names in Plato's Cratylus. *Ancient Philosophy*, 32(1), 35-75.

Yalınkılıç, K. (2020). *Dil Bilgisi Öğretimi: Dil Bilgisi Öğretiminin Tarihsel Girişimi*. (A. Pehlivan- İ. Seçkin, Ed.) Ankara: Pegem Akademi.

Yükseköğretim Kurumu, (2018). Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları.

<https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10008> adresinden erişilmiştir. (Erişim tarihi: 8.11.2021).

ⁱ Caner Kerimoğlu, *Genel Dilbilime Giriş-Kuram ve Uygulamalarla Dilbilim, Göstergibilim ve Türkoloji*, 4.bs., Ankara, Pegem Akademi, 2017, s. 17-18.

ⁱⁱ İljo Ha, "Türkçe ve Korece'de Biçim-Sözdizimsel Görünümler Üzerinde Bir Karşılaştırma", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, 1998; Mehmet Pak, "İngilizce ve Türkçede Yer ve Zaman Edatlarının Karşılaştırılması", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, Funda Dörtkulak, "Bir Karşılaştırmalı Edimbilim Çalışması: Türkçe ve Amerikan İngilizcesinde Sosyal Medyada Kullanılan İltifatlar ve İltifatlara Verilen Yanıtlar", *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*, 2017; Mehmet Veysi Babayigit, "Kürtçe, Türkçe ve İngilizce'de Atasözleri-Bağlamsal Bir Karşılaştırma", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Doktora Tezi*, 2020.

ⁱⁱⁱ Emrullah İşler, "Karşıtsal Çözümleme ve Arapça Öğretimi", *Nüsha*, No. 6, 2002, s. 131-132.

^{iv} Zeynel Kiran, "Dilbilim ve Temel İlkeleri", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Şubat 1984, s. 88.

^v Kadir Yalınkılıç, *Dil Bilgisi Öğretimi: Dil Bilgisi Öğretiminin Tarihsel Girişimi*; ed. Ahmet Pehlivan, İbrahim Seçkin Aydın, Ankara, Pegem Akademi, 2020, s. 12.

^{vi} Şun Kuang (Xun Kuang) M.Ö. 310-235 (veya M.Ö. 314-217) yıllarında yaşamış Çinli bir filozoftur. 'Üstad Xun' lakabıyla tanınan Kuang, Yüz Düşünce Okulu'na fikirleriyle katkı sağlamıştır. Düşünce olarak Konfüçyüs geleneğine yakındır.

^{vii} Murat Özgen, Özgün Koşaner, *Dünya Dillerinden Örneklerle Dilbilimsel Tipoloji*, 5. bs., Ankara, Pegem Akademi, 2020, s. 31-32.

^{viii} Mustafa Parlak, 'Başlangıçtan Günümüze Türkçe Dilbilgisi Çalışmalarına Bakış', *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, 2015, s. 9-10; Agop Dilaçar, 'Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı,

Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi', *Türk Dili Araştırmalar Yıllığı Dergisi*, 2. bs., Ankara, 1971, s.123.

^{ix} Kerimoğlu, s. 6.

^x Parlak, s. 11-12; Kerimoğlu, s. 7; David Seedly, *Plato's Cratylus*, Londra, Cambridge University Press, 2003; Franco V. Tirivigno, *Etymology and The Power of Names in Plato's Cratylus*, *Ancient Philosophy*, C. 32, No.1, 2012, s. 35-75.

^{xi} Parlak, s.13-14; Kerimoğlu, s. 8.

^{xii} Parlak, s. 14-15; Kerimoğlu s. 8-9; Margaret Thomas, *Universal Grammar in Second-Language Acquisition: A History*, Londra, Routledge, 2004, s. 23.

^{xiii} Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 6 bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015, sf.18; Parlak, s. 16; Kerimoğlu, s. 9-10; Özgen, Koşaner, s. 38-40.

^{xiv} Özgen, Koşaner, s. 40-41.

^{xv} Kerimoğlu, a.g.e., s. 13; Charles Burnett, 'Arapça Mantık Eserlerinin Orta Çağ ve Rönesansta Latinceye Tercümesi', çev. Nazım Hasırcı, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 15, No. 27, 2013, s. 263.

^{xvi} Kerimoğlu, s. 14.

^{xvii} Kerimoğlu, s. 16.

^{xviii} Aziz M. Khalil, *A Contrastive Grammar of English and Arabic*, Jordan Book Centre, 1999, s. 2.

^{xix} İşler, s. 124.

^{xx} Jale Öztürk, Ali Ferhat Ömeroğlu, 'Dil Bilgisi Öğretiminde Kavram Haritalarının Kullanımı', *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12, No. 31, 2015, s. 72.

^{xxi} Hüseyin Arak, 'İkinci Yabancı Dil Olarak Almanca'nın Öğrenilmesinde İngilizcenin ve Karşılaştırmalı Dil Bilgisinin Rolü', *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, No. 21, 2006, s. 206.

^{xxii} İşler, a.g.e., s. 124.

^{xxiii} Khalil, a.y.

^{xxiv} Ulla Connor, Ed Nagelhout, William V. Rozycki editörlüğünde hazırlanan (*Contrastive Rhetoric: Reaching to Intercultural Rhetoric*, John Benjamins Publishing Company, 2008) kitapta retorik açıdan karşıtsal bir çalışma gerçekleştirmiştir. Sophia Marmaridou, Kiki Nikiforidou ve Eleni Antonopoulou'nun editörlüğünde kaleme alınan (*Reviewing Linguistic Thought Converging Trends for the 21st Century*, 2005) eserin üçüncü bölümünde Svetlana Kurtes tarafından hazırlanan 'Contrastive Linguistic: A 21st century perspectives' başlığında yer verilmiştir. Ana Rojo'ya ait (*Step By Step: A Course In Contrastive Linguistic and Translation*, Peter Lang, 2009) adlı kitapta karşılaştırmalı dilbilim ve çeviri ilişkisine dikkat çekilmiştir.

^{xxv} İşler, s. 125; Irmansyah, 'Taṭvîr Ta'lim Mâddeti'v-Nahv 'Alâ Esâsi't-Taḥlîl et-Teḳâbulî Beyne'l-luḡateyn el-'Arabiyye ve'l-Endûnîsiyye -bi't-Taṭbîk 'Alâ Talebet Ma' hed Dâri'l-Fellaḥ el-İslâmî Batu Java eş-Şarḳiyye-', *Câmi'a Maulana Mâlik İbrâhîm el-İslâmiyye el-Ḥukûmiyye Malang*, Endonezya, 2015, s. 34.

^{xxvi} Irmansyah, a.y.; Yusûf el-Ḥalîfe Ebû Bekr, *Medḥal ilâ 'Ilmu'l-Luḡa*, Menşûrât Câmi'atu's-Sûdân el-Meftûḥa, 2006, s. 199.

^{xxvii} İşler, a.y.; İclal Ergenç, 'Yabancı Dil Öğretimi ve Olumsuz Aktarım', *Türk Dili*, No. 379-380, 1983, s.200.

^{xxviii} Irmansyah, a.y.

^{xxix} Robert A. Hall, *Monograph Series on Languages and Linguistic -Contrastive Grammar and Textbook Structure*, ed. James E. Alatis, Georgetown University Press, 1968, s. 175.

^{xxx} Irmansyah, a.g.e., s. 35.

^{xxxi} İşler, a.g.e., s. 131; Kâsim Osmân Nûr, "el-Fihris el-Musannaf li Resâil ed-Diblôm ve'l-Mâcistir fi Ta'limi'l-Luḡa el-'Arabiyye li Çayrin-Nâtiḳîne bihâ bi Mahedi'l-Ḥartûm ed-Duvelî li'l-Luḡa el-'Arabiyye", *el-Mecelle el-'Arabiyye li'd-Dirâsâti'l-Luḡaviyye*, 1989, Cilt: 7, Sayı: 1-2.

^{xxxii} <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10008>, çevrimiçi 8.11.2021.

^{xxxiii} Necmettin Erbakan Üniversitesi, Adıyaman Üniversitesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi ve İstanbul Aydın Üniversitesi'nde Arap Dili Eğitimi Ana Bilim Dalı bulunmaktadır.

^{xxxiv} Yükseköğretim Kurumu, Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları, y.y., y.y., t.y., s. 5-16.

ہندوستان میں پریس کی تاریخ اور منشی نیول کشور کا کردار

Zekai KARDAŞ*

ہندوستان میں پرنٹنگ پریس کی تاریخ پرنٹنگ کتابوں اور اخبارات کے میدان میں بہت اعلیٰ درجے کی تھی۔ دیگر ایشیائی ممالک کتابیں جو کہ انیسویسویں صدی کے دوسرے نصف کے دوران لکھی گئی تھی ہندوستان میں چھپی ہوئی تھیں، افغانستان، ایران، ترکی، یمن اور دیگر مرکزی ایشیائی ممالک میں بھی ان کی ادبی ضرورت کو پورا کرنے کے لئے بھیجا گیا تھا۔

جب ہم ہندوستان میں پرنٹنگ پریس کی تاریخ کو دیکھتے ہیں تو ہمیں یہ دیکھنے کی ضرورت ہے کہ یہ کس طرح تیار ہوا۔ ایسا معلوم ہوتا ہے کہ بمبئی میں انگریزوں کے ذریعہ سب سے پہلے پرنٹنگ مشین قائم کی گئی ہے۔ اس کے بعد مدراس اور کلکتہ میں قائم کیا گیا۔ پہلا پرنٹ اخبار ہکی گزٹ کے نام سے اگست 1780 میں ہیکی کی طرف سے شائع کیا گیا تھا۔

بیس سالوں میں سب سے پہلے سبھی براعظم میں پرنٹنگ مشین شائع ہوئی تھی جس میں دس لاکھ اخبارات مدراس، کلکتہ اور لکھنؤ سمیت ملک بھر میں پھیل گئے تھے۔ کیونکہ یہ اخبار انگریزی زبان میں تھے اور بڑے پیمانے پر لوگوں تک پہنچنے کے لئے کافی تھے۔ زیادہ تر یہ لوگ فارسی ادب کے کچھ نمونے شائع کر رہے تھے۔

کچھ عرصے کے بعد ہندوستان میں یہ بہت مقبول ہو گیا اور حکومت برطانیہ نے محسوس کیا کہ اس پریس کو کنٹرول کرنے کی ضرورت ہے۔ 1799 میں پریس ایکشن آپریشن عمل میں آیا۔ اس عمل کے ساتھ پریس مالک کو اپنا نام اخبار کے آخری صفحے پر لکھنا پڑا تھا۔ اب قانون کے مطابق اخبار کو حکومتی اتھارٹی سے پرنٹنگ سے پہلے منظوری لینا ضروری تھا۔ اس طرح برطانوی حکومت نے پریس پر کنٹرول حاصل کر لیا لیکن 1818 میں یہ عمل منسوخ ہو گیا۔ ان دنوں برصغیر کی تعلیمی زبان فارسی تھی۔ لیکن برطانوی اپنے کاروباری مقاصد کے لئے سوچا کہ اگر اس کی زبان فارسی سے تبدیل کر کے اردو کر دیں تو بہتر ہوگا۔

اس مقصد کے لئے انہوں نے فورٹ ولیم کالج قائم کیا۔ جس کے سربراہ ڈاکٹر جان گلچریٹر نے 1800 میں اس کی بنیاد ڈالی۔ اس کالج کی مدد سے بہت سے ترجمہ کا کام خاص طور پر فارسی اور انگریزی سے اردو میں کئے گئے۔ اس سے اردو زبان کو ادب اور سائنس میں مقبول ہونے میں مدد ملی۔

اس فروغ کے بعد بھارت میں بہت سے اردو اخبارات شروع ہو گئے۔ پہلا اردو اخبار جام جہان تھا جس نے 1822 میں کلکتہ سے اپنی پرنٹنگ زندگی کو برطانوی حکومت کے نگرانی کے تحت شروع کیا تھا۔

صحافت اور میگزین اردو کی سب سے بڑی افادیت بن گئی۔ اردو اخبارات، کلکتہ (1822) دہلی (1830) اور بعد میں لکھنؤ اور لاہور، اردو کو پورے ملک سے منسلک کرنے کے لئے اردو کا استعمال کیا۔ 1848 میں 18 اخباروں میں سے گیارہ اخبار اردو کے تھے اور باقی فارسی میں تھے۔ 1850 میں لاہور سے منشی حرسوخ

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Urdu Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, e-posta: kardas@istanbul.edu.tr, Orcid: 0000-0002-4934-3798.

رائے کا کوپنور اخبار بہت مشہور تھا۔ منشی نوال کشمیرجو کوپنور اخبار میں ایک ملازم نے 1858 (لکھنؤ) میں مشہور اودھ اخبار شروع کیا۔ لیکن کئی دیگر اخبارات، جیسے اشرف اخبار (دلی)، وٹوریہ (سیالکوٹ)، قاسم اخبار (بنگلور)، کارنامہ (لکھنؤ)، اور روزگار (مدراں)، یہ سب ہندوستان میں اردو کے تحقیق کو بڑھاوا دیا۔

1857 کی عظیم بغاوت نے اشاعت کی تعداد اور مواد کی مقدار کے لحاظ سے اردو صحافت پر اثر انداز کیا ہے۔ جبکہ اس وقت میں کچھ اردو اخبارات شائع ہوئے اور ایک بڑی تعداد میں اشاعت بند بھی ہوگئی۔ اشاعتوں کی تعداد 1853 میں 35 اور 1858 میں 12 میں ہوگئی۔ یہ کمی 1857 سے منسلق والے دہشت گردوں کے اقتدار سے متعلق تھی۔ شمالی مغربی صوبوں میں، جنگ کے خاتمے کے بعد بہت سے اردو اخباروں کی اشاعت بند کردی گئی۔

1857 کے بعد، اردو صحافت ترقی کے ایک نئے دور میں داخل ہوا، اودھ اخبار منشی نوال کشور نے 1858ء میں لکھنؤ سے پہلا اردو اخبار کی حیثیت سے شروع کیا۔ کچھ بڑے اخبارات جیسے اودھ اخبار، لکھنؤ: سائنسی گزیٹ اور تہذیب الخلاق، علی گڑھ؛ اودھ پنچ، لکھنؤ؛ اکمالول اخبار، دہلی؛ پنجاب اخبار، لاہور؛ شمس اخبار، مدراس؛ کاشف الاخبار، بمبئی؛ قاسم الاخبار، بنگلور؛ اور آشف الاخبار، حیدرآباد۔ اودھ اخبار طویل عرصے تک رہا اور جلد ہی یہ اخبار روزانہ میں بدل گیا۔ منشی نوال کشور کی طرف سے شائع کردہ - لکھنؤ سے اودھ پنچ، شمس الاخبار (مدرس) اور اخبار عام (لاہور) صدی کے آخری حصے کے سب سے مشہور اخبارات بن گئے۔

اس انقلابی منظر نامے کے پیچھے ایک اہم تحریک تھی جو کتابوں کے مطالبات کو پورا کر رہی تھی اور خاص طور پر وسطی ایشیا کے ممالک نے عظیم ادبی خزانہ کو تحفظ دینے میں اہم کردار ادا کیا جس میں تمام ہندوستانی اس برصغیر میں بکھرے ہوئے تھے۔

منشی نول کشور اور ان کی کوششیں کی وجہ سے ہندوستان میں فروغ اشاعت ترقی یافتہ صورت میں ہیں۔ برطانوی زمانے میں ہندوستان کے اس انتہائی مشہور شخصیت اور اس کے مشہور پرنٹ پریس نے ہندوستان میں بہت قیمتی اسلامی کتابیں شائع کی ہیں۔

منشی نول کشور 1836ء میں ایک چھوٹے سے شہر بستی علی گھڑ شہر کے قریب (برطانوی دور کے متحدہ صوبے میں جو اب اتر پردیش کے طور پر جانا جاتا ہے) پیدا ہوئے تھے۔ جو ایک ہندو خاندان کے کیست ذات سے تعلق رکھتے تھے لیکن وہ پوری دنیا میں اپنے جوانی میں ہی مشہور ہو گئے تھے اور ساتھ ساتھ اسلامی دنیا میں بھی۔ کونکہ اعلیٰ درجے کی کتابوں کی پرنٹنگ کے بہت اہم رول ادا کیا تھا۔ اصل میں، کیستہ ایک ایسی ذات ہے جو ایسے طبقے سے تعلق رکھتی ہے جہاں قلم، مطالعہ، تحریری، کتاب بائن وغیرہ وغیرہ کو بہت اہمیت دیتے ہیں اور بہت مشہور ہیں۔ منشی نول کشور نے سب سے پہلے لاہور میں پرنٹنگ اور اشاعت کی پیشہ ورانہ تربیت حاصل کیا اور اس کے بعد کتابوں کو پرنٹنگ، اشاعت اور تقسیم کرنے کا کام شروع کیا۔ 1858ء میں لکھنؤ شہر میں 'نول کشور پرنٹ پریس اور بک ڈپو' کے نام سے پرنٹ پریس کو قائم کیا اس وقت ان کی عمر صرف 22 سال کی تھی۔

1857 کے دوران برطانوی حکومت اور ہندوستانی عوام کے درمیان اعلیٰ ولٹیج کی کشیدگی کے بعد عربی، فارسی اردو اور ہندی زبانوں میں چھپی ہوئی کتابوں کی فروخت کرنا بہت عجیب، خطرناک اور پریشانی کی بات تھی۔ یہ وہ وقت تھا جب برطانوی حکومت نے اکثر اشاعتوں کو بند کر دیا تھا جو عربی فارسی لکھاوٹ میں

چھپائی گئی تھی اور ان کے مالکان کو گرفتار کر لیا گیا تھا لیکن منشی نول کشور نے اپنی عملی کارروائی کے لئے ایک ہی وقت کا انتخاب کیا اور خوش قسمتی سے اپنے میدان میں قابل ذکر کامیابی حاصل کی اور جلد ہی ان کی پہچان اسلام اور ثقافت کو فروغ دینے اور اسلامی کتابیں نہ صرف ہندوستان میں بلکہ وسطی ایشیا کے ممالک کے مطالبات کو مکمل کرنے کے لئے اپنے زمانے کے بہت کامیاب شخص کے طور پر ہونے لگی۔ انہوں نے 35،000 سے زائد عنوانات عربی، فارسی، اردو، ہندی، سنسکرت اور اس کے ساتھ ساتھ ہندوستان کے کچھ دیگر علاقائی کی زبانوں میں کتابیں بھی شائع کی ہیں مثلاً مراٹھی، گجراتی اور پنجابی وغیرہ۔

انہوں نے مذہبی کتابوں کو بہت مناسب قیمت پر شائع کیا اور ہر ایک کے بنیادی مطالبے کو پورا کیا اور اس کے ساتھ ساتھ انہوں نے انتہائی اہم اور سرکاری مواد کے ثقافتی مضامین بھی شائع کی اور بڑے پیمانے پر ان کی ممکنہ دستیابی کی۔ اس کے علاوہ، مذہب کی طرف سے بندو ہونے کے باوجود بھی، منشی نول کشور نے قرآن کریم، حدیث اور اسلامی اقدار کے دیگر کتابوں کی پرنٹنگ، پبلشنگ اور ان کی تقسیم میں خصوصی دلچسپی دکھائی۔ انہوں نے قرآن کریم کو چھپوانے اور جلد سازی کرانے کا ایک خاص حصہ بنایا تھا جہاں صرف مسلم کارکنوں کو کام کرنے کی اجازت تھی۔ اور انہیں آب دست (ترکی) (فارسی اور اردو میں وضو، عربی میں ودو) کرنے اور اسلامی احترام کی پیروی کرنے کے لئے سخت سمت دی گئی تھی۔ اور منشی نول کشور نے خود کو اس کا خصوصی خیال رکھتے تھے۔

نوکشور نے ہندوستان کے دانشورانہ نقطہ نظر میں ایک اہم کردار ادا کیا۔ مشہور لوگوں کی کہانیوں کو چھپانے اور سستی قیمت میں بیچنے سے ہندوستانیوں میں بڑے پیمانے پر کتابوں کو پڑھنے کی عادت ہو گئی اس کو فروغ دینے میں ان کا ایک اہم کردار رہا ہے۔ وہ ہندوستان کے عام لوگوں کے مزاج کو اچھی طرح سے جانتے تھے جس کی وجہ سے انہوں نے ادب کے مختلف موضوعات، ثقافت اور تمدن وغیرہ پر کتابیں شائع کی۔ اور اس طرح انہوں نے ہندوستان میں بڑے پیمانے پر پڑھنے کی عادت کو فروغ دیا اور تعلیم کو حاصل کرنے کے لئے حوصلہ افزائی کی۔